

ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 657:658.14

Атаманенко І.Б., аспірант,

Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ

ОЦІНКА ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ ПРИ УХВАЛЕННІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Визначено поняття податкового ризику, дано його характеристику. Розглянуто форми управління податковими ризиками та методи аналізу рівня ризиків. Виділено основні етапи аналітичної роботи по оцінці варіантів податкових рішень

Постановка проблеми. Підприємницька діяльність нерозривно пов'язана із ризиками і як правило, чим більші прибутки приносить бізнес тим більш ризикованим він є. Ризики породжені невизначеністю як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Управління підприємством передбачає планування господарської діяльності, яке включає в себе податкове планування. Оскільки податкові платежі складають значну частину витрат підприємства, ризики пов'язані із оподаткуванням відповідно також можуть досягати загрозливих масштабів як для розвитку діяльності підприємства так і для існування його як такого. Тому рівень податкового навантаження на підприємство має бути не тільки запланованим, але і контрольованим. Відповідно одним із завдань податкового планування є визначення кола податкових ризиків пов'язаних із проведенням запланованих господарських операцій, допустимого рівня цих ризиків та можливості управляти ними.

Стан вивчення проблеми. Ризик властивий будь-якій формі людської діяльності, це пов'язане з безліччю умов і чинників, що впливають на позитивний результат ухвалених людьми рішень. Історичний досвід показує, що ризик недоотримання намічених результатів особливо виявляється при різноманітності товарно-грошових відносин, значній конкуренції учасників господарського обороту. Тому з виникненням і розвитком товарно-грошових відносин з'являються різні теорії ризику, а класики економічної теорії приділяють велику увагу дослідженню проблем ризику в господарській діяльності.

Проте недостатню увагу приділено саме податковим ризикам і можливості їх аналізу та оцінки. Українське податкове законодавство є нестабільним, складним та часто неоднозначно трактується, тому проблема управління податковими ризиками для українських підприємств є особливо актуальною.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття поняття податкового ризику, його видів. Визначення методів аналізу рівня податкових ризиків, вироблення практичних рекомендацій щодо проведення аналітичної роботи по оцінці варіантів податкових рішень з ціллю управління податковими ризиками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання податкової безпеки та її структурних елементів досліджували такі вітчизняні науковці, як В.П. Вишневський, С.В. Каламбет, А.І. Крисоватий, Н.В. Новицька, Ц.Г. Огонь, С.В. Онишко [1].

Викладення основного матеріалу дослідження. Під податковими ризиками найчастіше розуміють невизначеності, які можуть призвести до негативних наслідків. Небезпека виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу чи майна, грошових коштів, інших ресурсів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами [2]. Крім того, ризик вважають елементом невизначеності, який може відобразитись на діяльності того чи іншого господарюючого суб'єкта або на проведенні якої-небудь економічної операції [3]. Отже, простіше кажучи, ризиком є подія, яка може відбутися або не відбутися. У разі здійснення такої події можливі три економічні результати: негативний (програв, збиток), нульовий, позитивний (виграш, вигода, прибуток).

Ризик є об'єктивним явищем, природа якого обумовлена невизначеністю майбутніх подій. У разі, коли мова йде про виникнення податкових помилок, штрафних санкцій і тому подібне ризик, безумовно, негативний.

Якщо ж ми говоримо про зниження податкового тягаря, то ризик господарюючого суб'єкта позитивний, і для його характеристики ми швидше застосуємо терміни "можливості", "резерви".

Формулюючи поняття "податковий ризик", необхідно мати на увазі його негативний характер. Причому негативний характер податкового ризику має певні форми прояву не тільки для платників податків, але і для всіх суб'єктів податкових правовідносин.

Необхідно розмежовувати поняття "податкового ризику" для платників податків, податкових агентів і інших суб'єктів податкових правовідносин, що представляють інтереси держави. Причому для кожного з них він матиме різні форми прояву.

З урахуванням вищесказаного зміст поняття "податкового ризику" може бути сформульоване таким чином. Під податковим ризиком розуміється небезпека для суб'єкта податкових правовідносин понести фінансові і інші втрати, пов'язані з процесом оподаткування, унаслідок негативних відхилень для даного суб'єкта від передбачуваного ним майбутнього, з розрахунку на яке ним ухвалюються рішення в сьогодні.

Ризиком можна управляти, тобто використовувати різні заходи, що дозволяють до певної міри прогнозувати настання ризикової події і приймати заходи щодо зниження ступеня ризику.

Деякі західноєвропейські економісти вважають, що управління ризиком – це дії, через здійснення яких досягається надійність відповідної діяльності шляхом включення можливих втратних випадків до процесу управління [4, с. 646-647].

Основними принципами податкової політики в цих умовах повинні бути:

- дотримання обережності думок про вимоги податкового законодавства;

- зважений підхід до податкових ризиків, які можуть виникнути при вирішенні питань, недостатньо висвітлених в чинному законодавстві;

- оптимізація оподаткування – розробка комплексу заходів, направлених в рамках чинного законодавства на оптимізацію сплачуваних податків і зниження податкових ризиків, що припускають баланс рівня податкового навантаження і утримання податкових ризиків в допустимих межах.

Ефективність організації управління ризиком багато в чому визначається класифікацією ризику. Існує декілька різних причин виникнення невизначеності (категорій ризиків):

- інформаційні ризики;
- ризики процесу;
- ризики оточення;
- ризики репутації.

По-перше, невизначеності, здійснення податкових оцінок, що виникають внаслідок необхідності (інформаційні ризики).

Ризик неоднозначного тлумачення закону платником податків і податковим органом. Це ще один типовий ризик для України. Досвід показує, що податкові ризики супроводжують якраз ті операції, які проведені для того, щоб досягти сприятливіших податкових наслідків. Потрібно розуміти: коли підприємство прагне заощадити на податках, воно знаходиться в зоні потенційного ризику, і тому діяти необхідно украй обачно. В ході юридичного і

податкового аналізу планованих операцій, як правило, виявляються так звані податкові ризики – ситуації, коли навіть фахівцеві складно однозначно відповісти на питання "платити або не платити".

По-друге, група ризиків, пов'язаних з невірним виконанням податкових зобов'язань, помилок в податковому обліку або податковому плануванні (ризиків процесу). При плануванні може бути допущена не лише технічна помилка, але і некоректне врахування будь-якої з обставини [5]. Ризики процесу умовно можна розділити на декілька підгруп:

1. Ризики, пов'язані з проведенням конкретної операції. Операційні ризики виникають в повсякденній діяльності компанії: одні операції несуть більші ризики, ніж інші. По небезпеці настання податкових ризиків не можна порівняти звичайне постачання товарів з торгівлею усередині групи, та ще і при перетині кордону. Але ризики виникають, коли підприємство укладає крупну або незвичайну для себе угоду (персонал, системи, бази даних, процедури контролю не налаштовані на те, щоб повною мірою впоратися з ризиком). До даної категорії відносяться ризики виникнення технічних або фактичних помилок в процесі обчислення податків і (або) прострочення їх сплати. Небезпека таких ризиків виражається і в тому, що кожен окремих ризик може бути невеликий, але в сукупності вони можуть створити загрозову ситуацію, особливо якщо підприємство має розгалужену мережу філій. Керівництво компанії повинне задатися питаннями, що відбудеться, якщо ризики складуться; чи достатньо ресурсів, щоб нейтралізувати наслідки; чи опиниться результат розвитку за таким сценарієм прийнятним. Потрібно бути готовим до гіршої ситуації. Такі ризики прийнятно називати портфельними.

У цій ситуації може допомогти настройка системи документообігу, внутрішнього контролю, ретельна аудиторська перевірка зовнішніми аудиторами.

2. Ризики виникають внаслідок простих управлінських помилок і недогляду, коли податковий або бухгалтерський відділи не залучені в процес ухвалення управлінських рішень. На практиці це означає, що в компанії немає чіткої організаційної структури управління ризиками. Відповідно, чим більше бухгалтерія і податковий відділ залучені в планування операцій компанії, особливо так званих "нестандартних", а не просто відображають їх результати, тим з більшою підставою можна говорити про управління ризиками.

3. Операція погано документована. Однією з частин причин виникнення негативних податкових наслідків є недостатнє документальне підтвердження того, яку операцію здійснило підприємство. Невипадково податкові органи все частіше вимагають надання повної документації, щоб упевнитися, що задекларована операція дійсно здійснена. На жаль, дуже часто цієї документації або недостатньо, або вона взагалі відсутня.

Документальне підтвердження економічної виправданості значно знижує податкові ризики, але податковим законодавством, що існує на даний момент, воно не регламентоване: можна говорити лише про загальні принципи підготовки таких документів.

По-третє, ризики, правозастосування податкового законодавства податковими органами і судами (ризиків оточення). До даної категорії відносяться також ризики, що виникають внаслідок невизначеності застосування податкових законів в різних обставинах, і ризики можливої зміни податкового законодавства або практики, а також несподівані судові рішення. Керівництво компанії може зіткнутися з дуже складним завданням, якщо філії підприємства географічно розкидані по Україні. Адже іноді в різних регіонах країни законодавство тлумачиться по-різному. Якщо ж бізнес переходить межі країни, ситуація ще більш ускладнюється. Організація не може вплинути на вірогідність настання даних ризиків, а тому їх можна позначити також як зовнішні ризики.

Причому основну роль в процесі створення цих ризиків відіграє держава. Податкові ризики пов'язані з очікуванням перегляду ставок податків, введення нових

податків або платежів, а також відміни тих, що існують. На відміну від інших ризиків, таких як геологічні, погодні або цінові, податкові ризики повністю визначаються політикою держави, на території якої працює компанія. Рівень податкових ризиків залежить від стабільності фіскального законодавства, яке є найважливішою складовою загальних інституційних умов в економіці.

По-четверте, ризики репутації – ризики нанесення збитку репутації компанії.

Прийомами податкового ризик-менеджменту є прийоми управління ризиком. Вони складаються із засобів координації ризиків і прийомів зниження ступеня ризику.

Засобами координації ризиків є уникнення їх, утримання, передача, зниження ступеня.

Уникнення ризику означає просте ухилення від операції, пов'язаної з ризиком. Тут слід пам'ятати, що уникнення ризику для компанії часто означає відмову від прибутку.

Утримання ризику – це залишення ризику за компанією, тобто на її відповідальності. Здійснюючи операцію або групу операцій, менеджмент компанії повинен бути заздалегідь упевнений, що він може за рахунок власних коштів покрити можливу втрату (збитки).

Передача ризику означає, що інвестор передає відповідальність за ризик комусь іншому, наприклад аудиторській (консалтинговій) компанії.

Зниження ступеня ризику – це скорочення вірогідності та об'єму втрат.

Для зниження ступеня ризику застосовуються різні прийоми, найбільш поширеними є: диверсифікація, придбання додаткової інформації про вибір і результати, лімітація, самострахування, страхування.

Диверсифікація є процесом застосування різних варіантів висновку однорідних операцій, що варіюються по ступеню ризику від нуля до допустимого в рамках даної компанії рівня.

Інформація відіграє важливу роль в податковому ризик-менеджменті. Податковому менеджеру часто доводиться ухвалювати ризикові рішення, які ґрунтуються на обмеженій інформації. Якби у нього була повніша інформація, то він міг би зробити точніший прогноз і понизити ризик. Це робить інформацію товаром, причому дуже цінним. Інвестор готовий заплатити за повну інформацію (у податковій сфері це можуть бути консультації фахівців в області оподаткування, включаючи податкових юристів, запити в уповноважені державні органи, збір інформації про контрагентів, аналіз судової практики).

Лімітація – це встановлення ліміту, тобто граничних сум операцій, які є ризикованими в полі оподаткування. Лімітація є важливим прийомом зниження ступеня ризику і застосовується компаніями у разі наявності значних портфельних ризиків.

Самострахування (резервування) означає, що компанія вважає за краще підстрахуватися сама, ніж купувати страховку в страховій компанії, тим самим економлячи на витратах капіталу по страхуванню. Самострахування є децентралізованою формою створення страхових (резервних) фондів безпосередньо в господарюючих суб'єктах, особливо в тих, чия діяльність схильна до ризику.

Суть страхування виражається в тому, що інвестор готовий відмовитися від частини доходів, щоб уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за зниження ступеня ризику до нуля шляхом придбання страховки. Компанія, не схильна до ризику, захоче застрахуватися так, щоб забезпечити якнайповніше відшкодування будь-яких фінансових втрат (капіталу, доходів), які вона може понести.

Описані вище прийоми є загальними прийомами фінансового ризик-менеджменту. Серед спеціальних прийомів, властивих податковому ризик-менеджменту слід відзначити описані вище прийоми зниження ризику в області інформаційних (оцінних) ризиків і ризиків процесу:

– вдосконалення організаційної структури компанії (настройка системи документообігу, внутрішнього

контролю, ретельна аудиторська перевірка, максимальне залучення податкової служби компанії в процес ухвалення управлінських рішень);

– акцент на підтвердження економічної обґрунтованості операцій при вдосконаленні системи документування господарських операцій компанії.

Податкові ризики, які можуть бути оцінені в грошовому виразі, доцільно відносити до фінансових ризиків, з огляду на те, що гроші є матеріальною основою фінансових відносин. Крім того, податкові відносини є частиною фінансових відносин. Хоча існує думка, про те, що податковий ризик в категорію фінансових ризиків не входить, так як сам по собі не витікає з природи фінансових операцій, а зумовлений діями платника податків чи державними органами по відношенню до платника податків [6, с. 8].

Нефінансовими можна вважати тільки податкові ризики, пов'язані з кримінальною відповідальністю. Кримінальна відповідальність не може бути законним чинником оцінена в грошовому виразі, тоді як інші види відповідальності можуть мати грошову оцінку.

Основними характеристиками податкового ризику є:

- пов'язаність з невизначеністю економічної і правової інформації;
- є невід'ємною складовою фінансового ризику;
- розповсюджується на учасників податкових правовідносин: платників податків, податкових агентів і інших суб'єктів, що представляють інтереси держави;
- має негативний характер для всіх учасників податкових правовідносин (на відміну від інших видів ризиків);
- виявляється для кожного учасника податкових правовідносин по-різному.

Види податкових ризиків можна класифікувати за різними ознаками.

1. По суб'єктах, що несуть податкові ризики: податкові ризики держави, платників податків, податкових агентів, взаємозалежних осіб. Надалі можна здійснювати деталізацію ризику платників податків – для юридичних і фізичних осіб, а держави – для різних законодавчих і виконавчих органів влади, що беруть участь в процесі оподаткування.

2. Виходячи з чинників, що визначають податкові ризики: зовнішні і внутрішні (або систематичні і несистематичні). Для організації-платника податків можуть існувати обидві групи ризиків: зовнішні можуть виникати з причин, викликаних змінами в умовах оподаткування, внутрішні – з причин неефективної податкової політики самого господарюючого суб'єкта.

Систематичний ризик обумовлений дією різноманітних, загальних для всіх господарюючих суб'єктів, чинників.

Несистематичний ризик обумовлений дією чинників, повністю залежних від діяльності самого господарюючого суб'єкта.

Відносно податкових ризиків такий поділ вельми умовний. Оскільки, де присутня подвійність трактування норми податкового права, обумовлена недоліками в тексті законодавства, а де – його умисна спотворена інтерпретація, розібратися деколи буває достатньо складно.

3. За об'єктом зв'язку з іншими видами ризиків: ризиком упущеної вигоди, ризиком втрат матеріальних і нематеріальних цінностей, ризиком неплатоспроможності, інвестиційним ризиком і ін. Оскільки зміст податкового ризику розкривається стосовно конкретних ситуацій, що містять ризик, і об'єктів їх прояву, можна сказати, що для організації-платника податків податкові витрати є одним з таких об'єктів, тісно взаємозв'язаним з іншими об'єктами ризиків.

4. За наслідками: ризики податкового контролю, ризики посилення податкового тягаря, ризики кримінального переслідування податкового характеру.

Ризики кримінального переслідування обумовлені тим, що для керівників організацій-платників податків, що порушують податкове законодавство, існує вірогідність порушення кримінальної справи і притягання до кримінальної відповідальності.

Проте, даний вид ризиків не може бути повною мірою поширений на саму організацію-платника податків (можна лише побічно оцінити його наслідки).

5. За величиною можливих втрат: допустимі, критичні і катастрофічні ризики. Так, прикладом критичного податкового ризику для господарюючого суб'єкта є пред'явлення штрафних санкцій в сукупності з основною сумою податку, що представляють загрозу платоспроможності організації-платника податків, прикладом катастрофічної ризику – самого існування цієї організації.

Для того, щоб оцінити величину можливих втрат від податкового ризику необхідно розглянути існуючі способи аналізу ризиків і обрати ті з них, які можуть бути використані для оцінки податкових ризиків.

При оцінці ризику аналізують дві його складові: вірогідність настання і характер збитку. Вірогідність настання ризику може бути визначена об'єктивним або суб'єктивним методом. Об'єктивний метод визначення вірогідності заснований на обчисленні частоти, з якою відбувається ризикова подія. Суб'єктивний метод визначення вірогідності заснований на використанні різних припущень: думок того, хто оцінює, його особистого досвіду, оцінки експерта і тому подібне. Коли вірогідність визначається суб'єктивно, то різними суб'єктами аналізу може встановлюватися різне її значення для однієї і тієї ж події. Визначення характеру збитку навіть у разі суб'єктивної оцінки носить заснований на припущеннях вартісний вираз.

Як суб'єктивні методи аналізу рівня ризиків можливе застосування таких якісних методів, як аналогія, "Due Diligence", "дерева рішень", "Монте-Карло".

– Метод аналогії полягає в порівнянні вигляду, розміру і причин виникнення або зміни конкретного аналізованого ризику з аналогічною ситуацією.

– Метод "Due Diligence" (належа увага) ґрунтується на зборі і аналізі інформації про зміни в зовнішньому середовищі.

– Метод побудови "дерева рішень" припускає виділення максимально можливої кількості даних варіантів ситуації і полягає у визначенні вірогідності їх реалізації і визначення кількісних та якісних параметрів ризику, на основі яких прогноуються ключові події, які слугують базою для вибору прийнятного варіанту розвитку ризику.

– Метод "Монте-Карло" є методом формалізованого опису невизначеності, який застосовується в найбільш складних для прогнозування ситуаціях і заснований на імітаційному моделюванні.

Перераховані методи застосовують за відсутності необхідної статистичної інформації, що дозволяє визначити вірогідність настання несприятливої податкової події (штрафів і пені).

Методи кількісної оцінки ризиків приводяться в роботах багатьох сучасних учених, присвячених фінансовому менеджменту, фінансовому аналізу, фінансовій математиці і власне управлінню ризиками. Практично всі методи засновані на залежностях, визначуваних в теорії вірогідності.

Найчастіше в роботах вітчизняних учених для оцінки різних видів фінансових ризиків використовуються такі показники, як математичне очікування, середньоквадратичне відхилення дійсного значення випадкової величини від найбільш очікуваного значення, дисперсія, коефіцієнт варіації. Приведені показники рекомендуються для оцінки фінансових ризиків і багатьма зарубіжними ученими. Ці показники з урахуванням особливостей податкових ризиків рекомендується використовувати в процесі їх кількісної оцінки, особливо у випадках, коли вплив справляє не один податок, а їх сукупність. Причому вірогідність виникнення штрафних санкцій може виникати в цьому випадку не тільки поодиночі, але і по декількох податках, податкові бази яких знаходяться для досліджуваної організації в певній залежності.

Дещо рідше зустрічається опис таких способів, як розрахунок і оцінка розмаху варіації, рівня бета-коефіцієнта, критерію Чебишева; використання моделі поєднання систематичної ризику і прибутковості; варіації і

кореляції. Проте рекомендувати їх для оцінки податкових ризиків не варто, оскільки сучасні відомості про податкові ризики не містять достатньої інформації для розрахунку значень таких критеріїв або відсутня база порівняння, або сам зміст критерію орієнтований саме на оцінку інших видів ризиків.

Для оцінки варіантів податкових рішень по їх ризиковій складовій аналітичну діяльність методично правильно організувати у вигляді наступних етапів:

Таблиця 1. Принципи формування критерію оцінки варіантів податкових рішень урахуванням ризику

Принципи формування критерію	Питання, на які необхідно дати чітку відповідь, формуючи критерій оцінки
відповідність економічного змісту показника цілям оцінки	зміст і місце критерію в системі показників фінансового аналізу
відповідність початкової інформації вимогам	визначальні чинники і аналітичний вираз показника
коректність побудови показника і рекомендованих значень	можливість розрахунку критерію за порівнюваними варіантами

3 етап – розрахунок значень критерію за всіма порівнюваними варіантами, їх оцінка і аналітична інтерпретація для ухвалення найбільш обґрунтованого рішення.

Для аналізу податкових ризиків доцільно використовувати наступні ймовірнісні показники зміни параметрів оподаткування:

• середня прибутковість зміни параметрів оподаткування (X_{cp}), – величина середньої економії від правомірної зміни параметрів оподаткування платником податків розраховується як показник математичного очікування:

$$X_{cp}^n = \sum_{i=1}^n L_i \times (N_i - O_i), \quad (1)$$

де і від 1 до n – число податків, величина яких змінюється внаслідок зміни параметрів оподаткування; L_i – вірогідність (ймовірність) сприятливого результату (відсутність штрафних санкцій) по i-му податку; N_i – сума i-го податку до оптимізації; O_i – сума i-го податку після зміни параметрів оподаткування;

• зміна суми конкретного податку в результаті зміни параметрів оподаткування показує, на скільки зменшиться нарахування по i-му податку внаслідок зміни сукупності параметрів оподаткування:

$$X_i = N_i - O_i \quad (2)$$

Таблиця 2. Використання ймовірнісних показників оцінки ризику зміни параметрів оподаткування при виборі стратегії управління податковими ризиками

Стратегія управління податковими ризиками	Позиція, з якою, здійснюється порівняння варіантів	Назва ймовірнісного показника оцінки податкових ризиків	Значення показника за оптимальним варіантом
агресивна	максимізація вигоди без урахування ризику	середня прибутковість зміни параметрів оподаткування	максимальне
консервативна	мінімізація ризику без урахування вигоди	ризик зміни параметрів оподаткування	мінімальне
змішана	оптимізація співвідношення ризику і вигоди (економії)	співвідношення ризику і прибутковості дії на параметри оподаткування	

З представленої таблиці видно, що цілям правомірної зміни параметрів оподаткування відповідають консервативна або змішана стратегія управління податковими ризиками. Тому, податковим консультантам не рекомендується використовувати в якості оціночного показника середньої прибутковості зміни параметрів оподаткування, ігноруючи власне характеристики податкового ризику.

Оцінка варіантів податкових рішень на основі порівняння сукупності їх характеристик у вартісному виразі має на увазі використання певних типів, варіантів і показників порівняння, методично взаємопов'язаних один з одним.

Якщо планується порівнювати варіанти податкових рішень на основі вартісних показників, то корисним буде критерій, відповідний наступним характеристикам порівняння:

• за видом – припускає порівняння базисного варіанту (у звичайному режимі) з пропонованим (одним варіантом зміни параметрів оподаткування);

• за типом – є інструмент одноваріантного, двофакторного порівняння;

• за способом порівняння – це абсолютне порівняння (різниця показників) на основі показників наступного економічного змісту податкових і інших (оптимізаційних) витрат і ризику (у вигляді потенційних санкцій).

1 етап – визначення умов порівняння: цілей податкового рішення і завдань, що стоять перед його оцінкою; тимчасового інтервалу (моменту) оцінки; вимог до використовуваної податкової і неподаткової інформації і можливості їх виконання;

2 етап – формування показника – критерію порівняння необхідно здійснювати, керуючись певними принципами, для реалізації кожного з яких необхідно чітко відповісти на питання, приведені в таблиці 1.

• ризик зміни параметрів оподаткування – показник абсолютного коливання податкового ризику, що розраховується як середньоквадратичне відхилення дійсного зниження сукупності сум нарахувань по податках (X_i) від їх найбільш очікуваного значення (X_{cp}) середньої прибутковості зміни параметрів оподаткування:

$$Q_x = \sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i - X_{cp})^2 P_i}, \quad (3)$$

де P_i – вірогідність несприятливого результату (застосування штрафних санкцій по i-му податку):

$$P_i = 1 - L_i, \quad (4)$$

• співвідношення ризику і прибутковості зміни параметрів оподаткування виражає показник відносного коливання податкового ризику, що розраховується як коефіцієнт варіації

$$U_x = Q_x \div X_{cp}, \quad (5)$$

Вибір одного з перерахованих критеріїв або їх сукупності залежить від вибраної стратегії управління податковими ризиками, цим же визначається їх оптимальне значення (табл. 2).

Перерахованим характеристикам відповідає наступний вираз критерію порівняння, запропонованого А.Н.Медведевим:

$$Цно + Нопт + P < Ноб, \quad (6)$$

де $Цно$ – вартість заходів податкової оптимізації; $Нопт$ – сума податків платежів після оптимізаційної дії; $Ноб$ – податкові платежі в звичайному режимі; P – ризики податкової мінімізації (вартісний вираз).

Цей критерій можна використовувати для оцінки доцільності одного варіанту зміни параметрів оподаткування.

Критерій носить індикативний характер. Якщо закладена в ньому нерівність виконується, то дане (назване в критерії оптимізаційним) рішення – доцільне, якщо не виконується – недоцільне. Аналітичний вираз критерію дозволяє при його розрахунку враховувати вартість заходів по організації оптимізаційної дії і вартісний вираз потенційного збитку.

Розглянутий критерій А.Н.Медведева має певні обмеження по використанню в оцінці податкових ризиків. По-перше, він не може бути використаний для порівняння двох і більше варіантів дії на параметри оподаткування. По-друге, при кількісній оцінці ризиків податкової оптимізації ніяк не обумовлюється механізм обчислення оціночної величини ризику з урахуванням вірогідності його настання і масштабу можливих

несприятливих наслідків. Для подолання першого і частково другого недоліку може застосовуватися спосіб поєднання при оцінці податкових ризиків традиційно використовуваних при оцінці фінансових ризиків показників з критерієм А.Н. Медведєва.

Проте повне подолання методичної проблеми оцінки податкових ризиків можливе тільки тоді, коли існуватиме статистика про види податкових помилок і правопорушень і застосованих по ним санкціям. Податковий ризик, як і будь-який ризик, повинен мати математично виражену вірогідність настання втрати, яка повинна спиратися на статистичні дані або у разі їх відсутності на експертні оцінки такої вірогідності.

Одним з основних чинників, що ініціюють податкові ризики, є помилки. Вірогідність помилок залежить від ряду наступних аспектів: кваліфікації облікових працівників, їх кількості в організації, складності і об'єму відображуваних ними в облікових регістрах господарських операцій, а також у ряді випадків їх масштабу. Великий масштаб господарських операцій спричиняє за собою збільшення податкових ризиків тоді, коли величина невірно відображеної операції набуває більш несприятливих для організації платника податків наслідків, ніж аналогічна операція меншого об'єму.

Щоб кількісно визначити величину податкового ризику, необхідно знати всі можливі наслідки якої-небудь окремої дії і вірогідність самих наслідків. Вірогідність означає можливість отримання певного результату. У зв'язку з відсутністю достатньої статистичної інформації уявлення про частоту виникнення податкових помилок можуть дати сьогодні тільки експертні оцінки, засновані на особистому досвіді і аналізі арбітражної практики.

Управління податковими ризиками багато в чому залежить від доступності інформації про вірогідність настання і величину їх наслідків, виражену вартісними показниками.

Найбільш обґрунтовані рішення в області дії на параметри оподаткування ухвалюватимуться, коли всі

наслідки ухваленого рішення можуть бути точно оцінені. В умовах повної невизначеності, необхідно провести роботу по пошуку достатньої інформації, з тим, щоб звести цей варіант до імовірнісного і дістати можливість аналізу наслідків таких рішень.

На основі наявної інформації можна вдатися до наступних способів управління податковими ризиками: лімітація (нормування) концентрації ризиків і диверсифікація. Застосування диверсифікації утруднене складністю розосередження податкових ризиків в часі або по окремих видах податків, зважаючи на їх специфічність для кожного конкретного випадку.

Нормування податкових ризиків має на увазі встановлення допустимих для даної організації втрат від податкових ризиків, що можливо тільки при достатності інформації про характеристики тільки.

Управління податковими ризиками, як і будь-який вид управлінського впливу, доцільно здійснювати у вигляді реалізації ряду послідовних етапів:

- 1) виявлення вигляду і передбачуваного терміну виходу конкретного ризику за межі прийнятого (оптимального) рівня (довірчого інтервалу);
- 2) оцінка його реального або очікуваного рівня;
- 3) аналіз чинників, що справляють значний вплив на його рівень;
- 4) вибір методів управління ризиком, що приводять до досягнення його оптимального рівня для конкретної ситуації;
- 5) застосування вибраних методів;
- 6) оцінка отриманих результатів і при необхідності введення оперативних або попереджуючих коректувань.

Специфіка проходження перерахованих етапів управління податковими ризиками залежатиме від форми управління податковим ризиком, обумовленою моментом управління по відношенню до виникнення податкового ризику (табл. 3).

Таблиця 3. *Форми управління податковими ризиками*

Назва	Характеристики управляючого впливу по			
	часу	змісту	результатам	ефекту
активна	передусе виникненню ризику	використання всієї інформації і засобів дії	мінімізація податкових ризиків	максимальний
адаптивна	в період понесення ризику	адаптація податкових рішень до обстановки, що склалася	запобігання частині несприятливих наслідків	середній
консервативна	з моменту ризикової події	нейтралізація впливу ризику і збитку на інші події	локалізація розповсюдження збитку	мінімальний

Можливий і інший підхід до деталізації способів управління податковими ризиками з погляду їх вирішення, відповідно до якого в їх складі можуть бути виділені чотири способи:

- уникнення – просте ухилення від заходу, пов'язаного з ризиком;
- стримування ризику – залишення ризику за платником податків, тобто на його відповідальності;
- передача ризику – платник податків передає відповідальність за податковий ризик якомусь і ншому платникові податків, змінюючи умови оформлення операції;
- зниження ступеня ризику – скорочення вірогідності і об'єму можливих втрат, пов'язаних з проявом податкового ризику.

При обранні конкретного засобу запобігання податковому ризику приймається за умову, що платник податків повинен виходити з наступних принципів обережності:

- необхідно заздалегідь оцінювати можливі наслідки ризику;
- не можна ризикувати дуже сильно, піддаючи організацію істотним штрафним санкціям та іншим негативним наслідкам, які можуть поставити під загрозу успішність існування організації;
- не варто ризикувати добрим ім'ям і успішністю функціонування бізнесу заради примарної податкової економії у разі сумнівності передбачуваних рішень, адже завжди є можливість не ризикувати, а бажання заощадити створює більший ризик.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Податкові платежі – одна із значних статей витрат для більшості підприємств, а тому необхідне управління податковими ризиками та їх моніторинг як частина внутрішнього контролю за ризиками. Подібне системне

управління дає можливість більш осмислено підійти до процесу ухвалення управлінських рішень, ліквідувати або понизити податкові ризики. Створення ефективної системи управління податковими ризиками побічно сприяє і збільшенню вартості компанії, оскільки відсутність негативних несподіванок підвищує довіру інвесторів. Все це вимагає побудови стратегії, заснованої на управлінні податковими ризиками. Проте, це не означає їх повне усунення, оскільки деякі ризики принципово не можуть бути усунені. Проте всі податкові ризики повинні бути своєчасно ідентифіковані і оцінені та надалі враховуватися при ухваленні управлінських рішень.

Список використаної літератури:

1. *Вовчак О.Д.* Податкові ризики у системі управління економічною безпекою / Вовчак О. // *Фінанси України.* – 2008. – № 11. – с. 41-47.
2. *Райзберг Б.А.* Современный экономический словарь / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. – М.: ИНФРА-М, 2007. – С. 358.
3. *Бернар П.* Толковый экономический и финансовый словарь: Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология / П. Бернар, Ж.-К. Колли; [Пер. с франц.] В 2-х т. – [Т. 2]. – М.: Международные отношения, 1994. – С. 500.
4. *Zech J.* Risk Management al System. Zeitschrift fun die gesamte. Versic herungs wissenschaft (Zfgww) / Zech J. – 1983. – Н.4 – S. 646-647.
5. *Бечко П.К.* Податковий менеджмент: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закладів] / П.К. Бечко, Н.В. Лиса. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 288 с.
6. *Щекин Д.М.* Налоговые риски и тенденции развития налогового права / Щекин Д.М.; [Под ред. Пепеляева С.Г.]. – М.: "Статут", 2007. – С. 8.

АТАМАНЕНКО Ірина Богданівна – аспірант кафедри обліку і аудиту Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ